

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Румянцев Сергій Анатолійович

УДК 339.9 (477)

**КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ
В СИСТЕМІ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ**

08.01.01. – економічна теорія

Автореферат дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Київ – 1997

00751542 (0)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економіки
кого університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор Піколенко Юрій Васильович, Київський університет імені Тараса Шевченка, економічний факультет, завідувачий кафедрою економіки природничих факультетів.

Офіційні оцінювачі:

- доктор економічних наук, професор Ковальчук Трохим Тихонович, радник Голови Правління Промінвестбанку України
- кандидат економічних наук, доцент Боринець Станіслав Якович, заступник директора Інституту Міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка.

Провідна установа: Київський національний економічний університет, Кафедра економічної теорії облікових факультетів.

Захист відбудеться "26" травня 1997 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 001. 13 у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, аудиторія 324.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка за адресою: 252033 м. Київ, вул. Володимирська, 58, кім. 10.

Автореферат розісланий "21" листопада 1997 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради _____ Леоненко П.М.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Економічний розвиток нашої країни характеризує зараз дві важливі обставини. По-перше, національне господарство ще перебуває в стані глибокої кризи; по-друге, економіка України знаходиться на шляху ринкової трансформації. Вирішення питань виходу національного господарства з економічної кризи можливо, насамперед, через розв'язання завдань, що стоять перед нашою країною в сфері формування системи ринкових відносин. Це складний економічний процес, який передбачає створення передумов для оптимального функціонування товарно-грошових відносин у їх повному обсязі на макро- і мікро- рівнях. При цьому суттєве значення набуває проблема створення інфраструктури ринку в нашій державі. Формування ринкової інфраструктури передбачає розвиток системи організаційних форм, методів, принципів та правових норм за допомогою яких вартісні важелі управління економікою наповнюються реальним змістом і стають дійовими інструментами у стабілізації національного господарства.

Інфраструктура системи ринкової економіки є базою, на якій ґрунтуються і діють різні напрями господарських зв'язків. Серед них одне з центральних місць займають кредитні відносини, функціонування яких виступає органічною складовою реалізації товарно-грошових стосунків. В ринковій економіці кредитні відносини можна розглядати у двох напрямках. По-перше, кредитно-фінансові інститути — безпосередні носії формування кредитних зв'язків — є органічною ланкою системи інфраструктури ринку. По-друге, кредитні відносини діють як один із основних визначальних видів ринкових відносин, який функціонує самостійно і водночас пронизує весь спектр відносин, притаманних фазам процесу відтворення. Саме це і

визначає кредитні відносини як такі, що мають суттєве значення в процесі реформування національної економіки на шляху переходу до ринку. В нашій країні процес формування оптимальної системи кредитних відносин, яка відповідала б сучасним ринковим вимогам, потребує всебічного вивчення відповідних теоретичних проблем та розв'язання практичних завдань. Все це вказує на актуальність дослідження питань пов'язаних з особливостями дії кредитних відносин в перехідній економіці, що дало підставу для обрання теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри економіки природничих факультетів Київського Університету імені Тараса Шевченка "Дослідження економічного механізму реалізації структурних зрушень в господарстві України" (державний реєстраційний номер 0194 И 000720). Результати дисертаційного дослідження відображені у звіті виконавця даної держбюджетної тематики.

Ступінь розробки проблеми

Кредитні відносини були об'єктом дослідження багатьох поколінь вчених-економістів, які проаналізували передумови, характерні риси, економічний зміст, закономірності їх становлення і розвитку на різних етапах еволюції людського суспільства. Вагомий вклад в розробку проблем функціонування кредитних відносин зробили класики економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Хікс, Дж. Кейнс та інші. Серед вітчизняних та зарубіжних економістів ця проблематика знайшла відображення в працях таких вчених, як А.В. Ліпін, П.Г. Антонов, Л.К. Бесчасний, С.М. Богомолів, С.Я. Боринцев, В.В. Бочаров, М.К. Бункіна, Л.І. Воротіна, А.С.

Гальчинський, Г.М. Гамідов, Б.Б. Гарін, Е.Дж. Долан, С.Д. Дзюбик, С.Л. Єфімов, П.О. Єценко, Б.Є. Кваспюк, К. Кемпбел, Р. Кемпбел, Г.І. Клімко, Т.Т. Ковальчук, О.П. Лаврушин, І.В. Левчук, В. Лексіс, С.А. Лебедев, С.В. Михайлова, Н.Г. Менк'ю, А.М. Мороз, В.С. Найденов, В.П. Нестеренко, Ю.В. Ніколенко, Є.А. Павлодарський, М.А. Пессель, Л.М. Портной, М.І. Савлук, В.С. Савчук, І.В. Сало, П. Самуельсон, С.Б. Сергієнко, І.А. Трахтенберг, В. М. Усоскін, Б.Г. Федоров, В.І. Федосов, А.А. Чухно, В.Н. Шенаєв, В.В. Шихірев, І.Я. Ястремський та інших.

Наслідком цих досліджень стало всебічне вивчення специфіки дії кредитних відносин в сучасних умовах в різних соціально-економічних системах. Подальша розробка проблем кредитних відносин пов'язана з аналізом тих змін, що відбулись останнім часом в світі. Зокрема, на наш погляд, це не знайшла належного розгляду проблема формування і специфіки дії системи кредитних відносин в умовах перехідної економіки. Поряд з цим з'являються певні суттєві риси, які доповнюють загальні теоретичні положення про зміст, тенденції, механізм реалізації кредитних відносин в умовах постсоціалістичного періоду. Це обумовило визначення головної мети, конкретних завдань, об'єкту та предмету дослідження.

МЕТА І ЗАДАЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дисертаційної роботи є виявлення передумов, тенденцій розвитку кредитних відносин в умовах формування ринкової інфраструктури та обґрунтування теоретичних напрямів використання кредитних ресурсів в перехідній економіці.

Мета дослідження обумовила необхідність розв'язання таких послідовних завдань:

- визначення сутності кредиту, як форми економічних відносин;
- розкриття економічної ролі, місця кредитних відносин в ринковій економіці;
- виявлення передумов формування та особливостей прояву кредиту в інфраструктурі ринку;
- визначення змісту кредитного механізму сучасної ринкової інфраструктури;
- аналіз структури і масштабів функціонування механізму реалізації кредитних відносин;
- виявлення та характеристика інституціональних інструментів руху позичкового капіталу;
- визначення сутності та ролі вартісних важелів в регулюванні ринку кредитних ресурсів;
- оцінка основних напрямів впливу кредитних відносин на стабілізацію відтворювальних процесів в Україні.

Предметом дослідження виступає система взаємовідносин, що виникають з приводу руху позичкового капіталу в умовах ринкової трансформації економіки.

Об'єкт дослідження становить позичковий капітал, як складне економічне явище та специфічна форма існування грошового капіталу, зокрема сучасний стан його функціонування в умовах перехідної економіки.

Теоретичною і методологічною базою роботи є діалектичний метод пізнання та принципи системності і послідовності. Дисертація базується на дослідженні категорій кредиту, ринкової інфраструктури, проценту, а також висновках про значення кредитних відносин, які обґрунтовані в пра-

цях класиків економічної теорії, в монографіях, сучасних вітчизняних та зарубіжних економістів. Дослідження проводилось на основі використання законодавчих та нормативних актів, публікацій вчених-економістів і практиків України та інших держав, пов'язаних з проблемами дисертації. В процесі роботи використані методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, вибіркового спостереження тощо. Фактологічною основою дисертації є статистичні довідники, матеріали періодичної преси, Фонду державного майна України, Української Фондової Біржі, Національного Банку України, Української асоціації інвестиційного бізнесу, Міжнародної фінансової корпорації та Світового банку.

НАУКОВА НОВИЗНА ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Полягає у наступному:

- встановлено і обґрунтовано місце та роль кредиту в системі інфраструктури ринку. Показано, що, по-перше, безпосередньо кредитні інститути є складовими структурними елементами ринкової інфраструктури; по-друге, кредитні відносини, пронизуючи та зв'язуючи усі елементи ринкової економіки, виступають одним з основних видів вартісних відносин;
- визначено основні тенденції розвитку кредитно-фінансових інститутів в сучасній ринковій економіці, проведено їх систематизацію за характером функціонування та сферами впливу. Серед них виділено: а) зростаючу роль небанківських кредитних установ; б) диверсифікацію їх діяльності; в) вихід за рамки внутрішньонаціональних ринків капіталу;
- розкрито особливості динаміки росту активів небанківських кредитних інститутів у загальному обсязі активів усіх кредитних установ; спе-

цифіку конкуренції на сучасному етапі у сфері руху позичкового капіталу та виникнення нових нецінових форм конкурентної боротьби.

– визначено суттєві риси використання вартісних важелів, як регулятора кредитних відносин в умовах ринкової трансформації економіки.

– розкрито: 1) специфіку використання державними органами облікової ставки у відношенні з іншими суб'єктами суспільного виробництва, що функціонують на основі різних форм власності; 2) вплив проценту на оптимізацію та раціональне використання позичкового капіталу на мега-, макро-, мезо-, мікро- рівнях функціонування кредитних відносин; 3) особливості формування прибутку кредитних установ на основі гнучкого використання вартісних важелів та встановлено їх місце в стабілізації фінансового стану і підвищення рівня ліквідності ринкових інститутів;

– запропонована оцінка масштабів та динаміки розвитку кредитних ресурсів в Україні з урахуванням внутрішньо- та зовнішньо- економічних факторів становлення національної економіки. Виявлено проблеми функціонування ринку позичкового капіталу на Україні. Розкриті результати діяльності кредитних інститутів в досягненні економічних, соціальних та політичних цілей. По-перше, показано значення діяльності українських кредитних установ у напрямі виходу вітчизняної економіки з кризи та її переходу до ринкових форм господарювання. По-друге, встановлено особливості, завдання та специфічні риси роботи кредитних інститутів по сприянню проведення приватизації та роздержавлення власності. По-третє, виявлені роль діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій в Україні, напрями їх впливу на надходження іноземних інвестицій та стабілізацію національної економіки;

– запропоновано системний підхід до визначення організаційно-економічних пріоритетів розвитку кредитних відносин в системі інфраструктури ринку на Україні. Розроблено механізм їх реалізації через поєднання макроекономічних заходів на державному, галузевому та територіальному рівнях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методологічних підходів до аналізу та прогнозування розвитку організаційної структури кредитного механізму і її взаємозв'язку з основними елементами інфраструктури ринку; визначенні пляхів раціонального використання кредиту на етапі формування ринкових відносин. Окремі положення роботи можуть бути використані в процесі формування національної кредитно-грошової та інвестиційної політики, а також при становленні організаційної структури кредитної системи, розвитку відповідної нормативно-правової бази.

Висновки та узагальнення, зроблені в результаті дослідження, можуть бути використані при підготовці лекційних курсів “Основи економічної теорії”, “Гроші та кредит”, “Приватизація та інвестиційна політика в Україні”.

АПРОВАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні висновки та положення дисертаційної роботи доповідались на науково-практичній конференції “Проблеми викладення дисциплін економічної теорії в умовах багатоступеневого навчання” (м. Київ, 1995), міжнародній науково-практичній конференції “Економічні проблеми інтеграції України у світове господарство” (м. Київ, 1995), науково-практичній конференції “Реформування економіки України і світовий досвід” (м. Івано-

Франківськ, 1995), міжнародній науково-практичній конференції "Сучасний менеджмент та маркетинг: теорія та практика, проблеми підготовки фахівців" (м. Київ, 1996), на семінарі аспірантів економічного факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка (листопад 1996). Робота обговорювалась на кафедрі економічної теорії природничих факультетів Київського університету ім. Тараса Шевченка (лютий, 1997).

За підсумками виконаного дослідження опубліковано 6 наукових робіт загальним обсягом 2 друкованих аркуші. Крім того автором опубліковано 3 тез, а також 66 статей по темі дисертації у тижневику "Бизнес" загальним обсягом 22 друкованих аркуші.

ОБСЯГ І СТРУКТУРА РОБОТИ

Результати досліджень викладені в дисертаційній роботі обсягом 176 сторінок тексту. Робота складається із вступу, трьох глав, висновків, додатків і списку використаної літератури. Список використаної літератури містить 214 літературних джерел. В роботі нараховується 5 таблиць, 4 схеми, 4 діаграми та 12 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність теми, визначається об'єкт, мета і завдання дослідження, показуються основні елементи новизни дисертації та практичне значення.

В першій главі дисертації "Кредит як форма економічних відносин" визначається сутність та особливості функціонування кредитних відносин в сучасних умовах.

Аналіз економічного змісту категорії кредит дає можливість зробити висновок про її діалектичний зв'язок з найбільш вагомими категоріями ринкової економіки і, в першу чергу, категорією вартості.

Загальноекономічною причиною існування кредиту є товарне виробництво. Але кредитні відносини не виникають у процесі виробництва, вони тільки опосередковують цей процес у різних формах. Об'єктивною основою функціонування кредиту виступає рух вартості у сфері товарообміну. В свою чергу суб'єктивними причинами існування кредиту є необхідність забезпечення безперервності процесу виробництва та безперервності зміни форм вартості валового національного продукту. Зміст категорії кредит полягає у тому, що ця категорія відображає економічні відносини, які, виникають з приводу руху позичкового капіталу на умовах платності, зворотності і забезпеченості. На поверхні економічних явищ кредит виступає як передача у тимчасове користування матеріальних цінностей у грошовій чи товарній формі. При цьому кредитні відносини знаходять свій прояв у вигляді конкретних кредитних угод, форми та умов яких відрізняються значною кількістю.

В дисертації розкриваються головні функції кредиту. Серед них названі перерозподільча функція та функція заміщення готівкових грошей кредитними операціями. Перша полягає у тому, що за допомогою кредиту за рахунок тимчасово вільних ресурсів одних господарських суб'єктів задовільняються тимчасові потреби у коштах інших суб'єктів. Друга функція кредиту свідчить про те, що кредитні засоби обігу можуть у повній мірі замінити дійсні грошові знаряддя.

Як будь-яке економічне явище кредит має межі, в рамках яких реалізується його зміст. Зовнішніми межами кредиту є його якісне обособлення у часі та просторі від інших економічних категорій. Внутрішні межі кредиту показують припустиму міру розвитку окремих форм кредиту в рамках зовнішньої межі кредитних відносин, тобто показують співвідношення частин у рамках єдиного цілого. Виходячи із функцій кредиту можна виділити його функціональні межі – перерозподільчу та емісійну.

В роботі зроблено висновок, що економічна роль кредиту полягає у його регулюючому впливі на національне господарство, який проявляється на макrorівні (через державну кредитну політику) та на мікрорівні (через відносини комерційного розрахунку). При цьому кредит в певній мірі впливає на формування структури суспільного виробництва та його пропорції.

В дисертації обґрунтовується положення про те, що кредит є невід'ємним елементом системи інфраструктури ринку. В свою чергу остання являє собою високоорганізовану мережу спеціальних установ та організацій, які забезпечують швидкий рух та перерозподіл товарів, капіталів і праці.

Ринкова інфраструктура складається з п'яти головних блоків, а саме ринку товарів, ринку капіталів, ринку праці, організаційно-економічної мережі та рекламно-консультаційної мережі.

Місце кредиту в інфраструктурі ринку визначається двома чинниками. По-перше, кредитні інститути виступають одним з головних складових елементів ринкової інфраструктури. По-друге, кредитні відносини пронизують та зв'язують усі ланки ринкової економіки, основою якої є її інфраструктура.

Головними інституціональними інструментами, що діють в межах ринків товарів, капіталів та праці і є носіями кредитних відносин виступають біржі. Серед останніх в роботі виділені товарна, фондова, валютна біржі, а також біржа праці. В рамках цих установ здійснюється купівля-продаж товарів, цінних паперів, валюти, найм робочої сили, тощо. Ціни формуються на підставі попиту та пропозиції. Фактично біржі виступають організованими ринками певних ресурсів.

В дисертації підкреслено, що найбільш глибоко насичений кредитними відносинами на сучасному етапі є ринок капіталів. Він становить собою мережу банків, інвестиційних фондів, трастових компаній та інших кредитно-фінансових установ. Предметом купівлі-продажу тут виступають гроші. Продавцями є суб'єкти ринку, які мають тимчасово вільні кошти, а покупцями ті суб'єкти, які мають потребу в них. Інституціональні мережі цього ринку, по-перше, акумулюють гроші перших, по-друге, сплачують їм корисний процент і, по-третє, у вигляді різного роду кредитів та інвестицій пропонують їх іншим суб'єктам. Таким чином, ринок капіталу примушує гроші працювати з максимальною ефективністю для економіки в цілому.

В другій главі дисертації "Кредитний механізм ринкової інфраструктури" розкривається суть цього механізму, яка визначається як сукупність принципів, методів і форм, за допомогою яких здійснюється реалізація кредитних відносин у ринковій економіці.

Сучасна кредитна система включає в себе два основних поняття: сукупність кредитно-розрахункових та платіжних відносин, що базуються на певних конкретних формах та методах кредитування, а також сукупність функціонуючих ринків кредитно-фінансових інститутів. При цьому в інсти-

туціональному блоці кредитної системи слід відмітити такі основні ланки, як центральний банк, банківський сектор, страховий сектор, спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові установи. Провідною тенденцією розвитку кредитної системи є зростаюча роль небанківських кредитних інститутів. Це, головним чином, відображається у рості загальної кількості нових кредитно-фінансових установ та у збільшенні їх питомої ваги у сукупних активах всіх кредитних інститутів.

В роботі підкреслено, що характерними процесами, які відбуваються у кредитній системі країн з розвинутою економікою є концентрація і централізація банківського капіталу, подальше посилення конкуренції між різними видами кредитних закладів, продовження нарощування крупних кредитно-фінансових установ з міцними промисловими, торгівельними та лізинговими корпораціями і компаніями, а також інтернаціоналізація діяльності кредитно-фінансових інститутів та створення міжнародних банківських об'єднань та груп.

Кредитна система функціонує через кредитний механізм. Він являє собою, по-перше, систему зв'язків по акумуляції та мобілізації грошового капіталу між кредитними інститутами та різними секторами економіки; по-друге, відносини пов'язані з перерозподілом грошового капіталу між самими кредитними інститутами у рамках діючого ринку капіталу; по-третє, відносини між кредитними інститутами та зарубіжними клієнтами.

У структурному відношенні кредитний механізм сучасної ринкової економіки можна поділити на ряд основних складових. Серед них слід назвати інституціональну частину, яка включає в себе усі види кредитних установ; функціональну частину, що поєднує в собі основні форми кредиту

– комерційний, банківський, споживчий, іпотечний, державний, міжнародний, лихварський, вартісну частину, що відображає систему цінних важелів регулювання ринку кредитних ресурсів; правову частину, яка на законодавчому рівні регламентує та регулює кредитні відносини.

В дисертації зроблено висновок про те, що кредитний механізм ринкової інфраструктури є підсистемою загальногосподарського механізму. В основі функціонування кредитного механізму лежать ті ж загальні економічні закономірності та категорії, що і у базисі системи більш високого ієрархічного рівня. При цьому структурні елементи кредитного механізму та відповідні елементи інших підсистем господарського механізму знаходяться у постійному взаємозв'язку та взаємозалежності, справляючи один на одного певний економічний вплив.

Найбільш розповсюдженими та традиційними кредитними установами є банки. В цілому економічний зміст цих інститутів можна визначити як систему підприємств, продуктом яких є кредитна та емісійна справа. Основою функціонування банку виступає організація грошово-кредитного процесу, імітування грошових знаків. За характером операцій, що виконуються, банки можна поділити на два види. По-перше, це емісійні, продуктом діяльності яких є емісійне регулювання, що головним чином, покладається на центральні банки. По-друге, комерційні банки, головним завданням яких є надання кредитів юридичним та фізичним особам.

Основними принципами банківської діяльності є принцип прибуткового господарювання шляхом досягнення якомога більшого прибутку та принцип банківської комерції, що означає одержання більшого прибутку при менших інвестиціях.

До оперативних успіхів банку треба віднести, по-перше, орієнтування на клієнта; по-друге, створення всеохоплюючих інформаційних систем; по-третє, співробітництво з іноземними банками; по-четверте, диверсифікацію банківського ризику (по галузям, формам власності, видам послуг); по-п'яте, організацію внутрішньобанківського аудиту; по-шосте, перехід на нову технологію обслуговування.

Зміст діяльності банків розкривається у їх функціях, до яких слід віднести; створення грошей, що здійснюється за допомогою кредитних та інвестиційних операцій; платежі та розрахунки шляхом використання платіжних засобів, акумуляцію заощаджень з їх наступним використанням на економічні та соціальні потреби; надання кредитів, за допомогою чого зростає виробництво, капітал, досягається більш високий рівень соціального забезпечення; обслуговування зовнішньої торгівлі, що сприяє розвитку товарообміну між країнами, та створює фінансові можливості для раціонального використання порівняльних переваг; операції за дорученням та збереження цінностей, що забезпечують ефективну акумуляцію кредитних, матеріальних коштів, які виникають внаслідок росту доходу населення, головним чином, у країнах з розвинутою ринковою економікою.

В дисертації обґрунтовується важливість ролі, яку почали виконувати в сучасній кредитній системі країн з ринковою економікою спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові установи. Вони зайняли провідне місце у процесах накопичення та мобілізації грошового капіталу. Ці структури, насамперед, представлені страховими компаніями, пенсійними фондами, інвестиційними фондами та компаніями, позичково-ощадними асоціаціями, фінансовими компаніями, благодійними фондами та кредитними союзами. Названі інститути істотно потиснули банки в галузі акумуляції заощаджень

селення та стали важливими постачальниками позичкового капіталу. Зростанню спеціалізованих небанківських кредитно-фінансових установ сприяли три основні причини: по-перше, постійне зростання доходів населення у розвинутих країнах; по-друге, активний розвиток ринку цінних паперів; по-третє, надання цими установами специфічних послуг, які не можуть виконувати банки. Поряд з цим, ряд спеціалізованих небанківських інститутів, зокрема, страхові компанії та пенсійні доходи, на відміну від банків, можуть акумулювати грошові заощадження на достатньо довгі строки і, таким чином, робити довгострокові інвестиції. При цьому основними формами діяльності даних установ виступають акумуляція заощаджень населення, надання кредитів через облігаційні позики корпораціям та державі, мобілізації капіталу за допомогою усіх видів акцій, а також надання іпотечних та споживчих кредитів та кредитної взаємодопомоги.

В дисертаційному дослідженні основним вартісним важелем, регулюючим рух позичкового капіталу названо позичковий процент. Він є платою, яку отримує кредитор від позичальника за користування кредитними ресурсами. Дана плата визначається трьома факторами – розміром позички, строком кредиту, рівнем кредитної ставки.

У ринковій економіці сплата проценту виступає як передача частини доходу, який надає позичальник своєму кредитору. Причиною сплати проценту є відмова кредитора від можливості отримання на час кредитної угоди власного прибутку внаслідок користування позиченими коштами. Також слід відмітити, що кредит на своїй завершальній стадії виступає як повернення вартості, а позичковий процент означає рух позичкового капіталу, що приріс до позички. З цього слідує, що авансовий капітал повинен не тільки зберігатися під час руху, але і збільшуватись в своєму розмірі.

Між економічними категоріями – позичковий процент та прибуток – існує діалектичний взаємозв'язок. Він проявляється у тому, що обидва поняття є певною частиною знову створеної вартості. Однак якщо прибуток, який залишається в розпорядженні позичальника, у подальшому використовується для задоволення його потреб, то позичковий процент, як дохід кредитора, відшкодує, перш за все, всі витрати останнього. На основі проценту кредитор також здійснює належні виплати до бюджету у формі податків, виплати дивідендів та відрахування у власні фонди. При цьому процент виступає як еквівалент споживчої вартості кредиту. Тому існуючи як економічні відносини, що виникають на базі кредиту, позичковий процент є своєрідною ціною позички, що гарантує раціональне використання позичаємої вартості та збереження маси кредитних ресурсів.

Системний розгляд проценту базується на розкритті поняття валовий позичковий процент. По своїй суті він є, по-перше, страховкою від ризику при наданні позики, по-друге, доходом від управління під час зведення цього ризику до мінімуму. Коливання у ступені ризику та у масштабах завдань по управлінню породжують коливання у рівні валового проценту. Тому тенденція конкуренції не веде до вирівнювання валового проценту. При цьому нетто-проценту, який виступає лише доходом на капітал, притаманна тенденція вирівнювання. Дуже мала різниця між ставками нетто-проценту на позички капіталу при двох різних способах інвестування в одній і тій же країні з ринковою економікою викликає переливання капіталу від одного споживача до іншого.

В роботі зазначено, що позичковий процент виконує дві основні функції. Перша функція носить назву стимулюючої. Вона полягає у впливі на

функціонування позичкових коштів у обігу господарських суб'єктів. Ця функція спрямована на ефективне використання позичаємої вартості. Друга – є функцією гарантії збереження позичасмої вартості, тобто повернення кредитору кредитних ресурсів у повному обсязі та уникнення збитків. Позичковий процент існує у декількох видах, класифікувати які можна за кількома ознаками. За формами кредиту розрізняють банківський, комерційний і споживчий проценти; за видами кредитних установ – процент за ломбардськими позиками, обліковий процент центрального банку, за строком та видами позик – процент по короткостроковим та довгостроковим позичкам, облігаційний процент; за способами нарахування – прості та складні проценти.

Головними факторами, що впливають на процентну політику кредитних установ є співвідношення між попитом та пропозицією на грошовий товар, а також регулююча роль центрального банку держави який, враховуючи економічну кон'юктуру, встановлює границі процентних ставок для кредитних інститутів. В цьому випадку на розмір проценту впливає не ринкова вартість залучення ресурсів, а їх реальна вартість. Це пояснюється, головним чином, тим, що для кредитних установ, зокрема банків, встановлена норма обов'язкових резервів.

В третій главі дисертації "Основи напрямки впливу кредиту на стабілізацію національного відтворення" підкреслюється, що в умовах становлення української кредитної системи та зростання ролі кредитно-фінансових інститутів у вітчизняній економіці важливого значення набуває теоретичне обґрунтування і розробка основних принципів та методів визначення ефективності функціонування кредитних відносин.

Кредитні відносини в Україні знаходяться у стадії формування та розвитку. Основними особливостями існування кредиту в перехідний період є зміна командно-адміністративних важелів регулювання ринку кредитних ресурсів ринковими вартісними важелями та механізмами, пвидке зростання недержавних кредитних установ, підвищення ролі кредитних інститутів у напрямках врегулювання національної валютно-грошової системи та виходу економіки України з кризового стану, спрямування роботи кредитних установ у напрямі вирішення соціальних завдань, і насамперед, роздержавлення і приватизації, а також залучення іноземних інвестицій та співпраця із зарубіжними фінансово-кредитними установами з метою розвитку ринку капіталу та стабілізації національної економіки.

На сучасному етапі найбільш розповсюдженою формою кредитних установ в Україні є банки. За своєю структурою, формами та напрямками діяльності вони наближаються до банків країн з розвинутою економікою. Але, все ж таки, сьогодні вітчизняні банки не можна назвати головними стимуляторами виходу економіки України з кризи. Основними причинами цього є: нестабільність та недосконалість українського банківського законодавства; недостатнє розуміння вітчизняними підприємцями справжнього ринкового значення комерційних банків, як основних носіїв кредитних відносин; недостатня готовність українських позичальників до функціонування в умовах дії кредитного механізму ринкової інфраструктури; недовіра до діяльності окремих банків внаслідок їх банкрутства; недостатньо кваліфікований рівень розвитку фінансового менеджменту багатьох банків України. Незважаючи на негативні моменти, треба звернути увагу на те, що в останні роки вливання банківського капіталу в вітчизняну економіку почало поступово зростати. Треба також підкреслити, що безпосередніми

провідниками грошової реформи та вводу національної грошової одиниці – гривні – були Національний банк України та Опцдбанк.

В дисертації зазначено, що небанківські кредитні інститути в Україні представлені, головним чином страховими компаніями, інвестиційними фондами та компаніями, а також довірчими товариствами, чи трастами. Інші види кредитних інститутів менш розповсюджені та знаходяться на стадії формування. Головною проблемою розвитку цього сектора економіки є повна відсутність законодавчої бази. Тільки страхові компанії в 1996 році нарешті отримали відповідний закон стосовно своєї діяльності. Решта названих установ і досі функціонують на основі кількох декретів чи указів. Таким чином, сприятливі передумови для розвитку нормального ринкового небанківського сектора в Україні можуть бути створені тільки після врегулювання його організаційно-правової бази.

Основною специфічною рисою діяльності небанківських кредитних установ в Україні, є те, що більшість з них, а саме довірчі товариства, інвестиційні фонди та компанії почали створюватись з метою сприяння процесу приватизації. Головним завданням цих структур є акумуляція та подальше вкладання приватизаційних паперів населення. На сучасному етапі дане завдання реалізується в умовах нерозвинутого фондового ринку та економічної кризи, коли пові приватизовані підприємства, в акції яких були вкладені приватизаційні папери, ще декілька років не зможуть сплачувати дивіденди по акціях. В таких умовах багато кредитних установ зупиняє свою діяльність, і тільки в декількох випадках небанківські фінпосередники знаходять власні кошти та стають справжніми інвесторами підприємств, в які вони вклали приватизаційні папери.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, про те, що складна неординарна ситуація, яка склалася на українському ринку позичкового капіталу, потребує негайного проведення комплексу заходів по сприянню розвитку кредитних відносин. До цих заходів слід віднести: по-перше, створення повної законодавчої бази регулювання діяльності усіх установ вітчизняної кредитної системи; по-друге, проведення кредитно-грошової політики у єдиній системі з структурною та податковою; по-третє, подальше сприяння проведенню приватизації та формулюванню приватного сектору, що має стати основою розвитку ефективного підприємства в нашій країні; по-четверте, здійснення заходів по розбіюрократизації та боротьбі з корупцією державних органів усіх рівнів, що безпосередньо заважає розвитку кредитних відносин; по-п'яте, поліпшення умов надходження іноземних інвестицій та перейняття досвіду роботи зарубіжних фахівців у галузі кредитних відносин.

Основні публікації по темі дисертації

1. Румянцев С.А. Банки в системі регулювання ринкової економіки // Проблеми становлення ринкової економіки в Україні. Наукові праці аспірантів. – К., УкрПТЕІ – 1995. – с. 51-58. – 0,6 др. арк.
2. Румянцев С.А. Світова ціна // Економічний словник-довідник. – К., Femina, 1995. – с. 290-291. – 0,3 др. арк.
3. Румянцев С.А. Світовий ринок // Економічний словник-довідник. – К., Femina – 1995. – с. 293-294. – 0,3 др. арк.
4. Румянцев С.А. Світові ринки капіталу // Економічний словник-довідник. – К., Femina – 1995. – с. 294 – 0,2 др. арк.

5. Румянцев С.А. Банківський маркетинг як елемент інфраструктури ринку // Сучасний менеджмент та маркетинг: теорія та практика, проблеми підготовки фахівців. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., КДЕУ – 1996. – с. 37-38. – 0,3 др. арк.

6. Гребельник О.П., Крамаренко В.І., Конетантинова С.М., Румянцев С.А. Характеристика системи державного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств в Україні // Проблеми менеджменту зовнішньоекономічною діяльністю в умовах переходу до ринкової економіки. Збірник наукових статей. – К., Екомен, – 1996., с. 23-27. – 0,4 Др. Арк, в т.ч. авт – авт – 0,1 др. арк.

АНОТАЦІЯ

Румянцев С.А. Кредитні відносини в системі інфраструктури ринку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук по спеціальності 08.01.01. – економічна теорія. – Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

Дисертацію присвячено питанням розвитку кредитних відносин в системі ринкової інфраструктури в умовах перехідного періоду. В роботі досліджуються економічні зв'язки, що виникають між суб'єктами кредитних відносин, розкривається зміст, структура і основні риси формування механізму їх реалізації. Зроблено конструктивні пропозиції стосовно удосконалення організаційно-економічних форм функціонування кредитних відносин в перехідній економіці, а також внесені пропозиції по стимулюванню кредитної діяльності в Україні, необхідність розвитку якої обґрунтована теоретично і підтверджена практично. Розглядаються перспективи розвитку і удосконалення кредитних відносин на мікро- і макрорівнях.

Ключові слова: Кредитна система, кредитний механізм, інфраструктура ринку, ставка проценту, механізм кредитування, цінні папери, небанківські кредитно-фінансові інститути.

АННОТАЦИЯ

Румянцев С.А. Кредитные отношения в системе инфраструктуры рынка. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. – экономическая теория – Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

Диссертация посвящена вопросам развития кредитных отношений в системе рыночной инфраструктуры в условиях переходного периода. В работе исследуются экономические связи, возникающие между субъектами кредитных отношений, раскрываются сущность, структура и основные черты формирования механизма их реализации. Сделаны конструктивные предложения относительно усовершенствования организационно-экономических форм функционирования кредитных отношений в переходной экономике, а также внесены предложения по стимулированию кредитной деятельности на Украине, необходимость развития которой обоснована теоретически и подтверждена практически. Рассматриваются перспективы развития и усовершенствования кредитных отношений на микро- и макроуровнях.

Ключевые слова: Кредитная система, кредитный механизм, инфраструктура рынка, ставка процента, механизм кредитования, ценные бумаги, небанковские кредитно-финансовые институты.

ANNOTATION

Rumyatsev S.A. Credit relations in the market infrastructure. – Manuscript.

Thesis for getting of academic degree of the bachelor of economic science by speciality 08.01.01. – Economic Theory. – Taras Shevchenko Kiev University, Kiev, 1997.

The thesis is dedicated to the problems of development of credit relation in the market infrastructure during transition period. In this work the economic connections between the subjects of credit relation are researched, matter, structure and main features of mechanism of their realisation are

revealed. The author makes concrete suggestions as to the improvement of the organisational forms, functioning of the credit relations in the transition economic, and also makes a suggestion concerning the stimulating of the credit, activities of Ukraine, which development is confirmed by theory and practice. Prospects of the development and improvement of credit relations on the micro- and malro levels are revealed.

Key words: the credit sistem, credit mechanism, market infrastucture, interest rate, mechanism of crediting, securities, financial intermediatias.

РУМ'ЯНЦЕВ СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

**КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ
ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ**

Підп. до друку 18.11.97. Формат 60x84/16. Папір письм.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 0,96. Ум. фарбо-відб.-0,99.
Обл.- вид. арк.1,00. Тираж 100 пр. Зам. № 584.

РВВ КДТЕУ Дільниця оперативного друку
253156, Київ-156, вул. Кіото, 19

4 35934

AB 38910

